

Történetek az oktatásról – oktatástörténetek

Az oktatástörténet szerepköréről, feladatairól meg-megújuló vitáknak lehetünk szemtanúi a hazai neveléstudományon belül. Az ELTE kiadásában két olyan kiadvány (A neveléstörténet változó arcai, Pedagógiai historiográfia) jelent meg 2013-ban, melyek hozzájárulhatnak a fogalmi tisztázáshoz, illetve újabb vitákat generálhatnak. A felsőoktatás (és ezen belül a tanárképzés) átalakulása, a különböző diszciplínákat érintő, főleg a történeti tudásra vonatkozó tudományelméleti-módszertani viták indokolhatják az e téma iránti fokozott érdeklődést. A kötetek szerkesztői a jelenkori magyar neveléstudomány ismert szereplői. Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Nóbik Attila állította össze A neveléstörténet változó arcait; Hegedűs Judit, Németh András és Szabó Zoltán András pedig a Pedagógiai historiográfia szerkesztési munkálataival foglalkozott.

A téma kontextusba helyezéséhez, illetve a két könyv egymás melletti szerepeltetésének indoklásához szükséges néhány előzetes megjegyzés. A jelzett tudományterület elnevezéseinek sokszínűsége már jelzi az öndefiníció és a legitimáció problematikáját, ami – véleményem szerint – a köteteket szervező centrális erőként értelmezhető. Az oktatástörténet mellett a kiadványok a neveléstörténet, pedagógiatörténet, művelődéstörténet és a pedagógiai historiográfia fogalmaival fedik le saját tudományágukat – az elméleti (módszertani) problémák feltárása inkább a *Pedagógiai historiográfia* kötetre jellemző, de a gyakorlatorientált, tudományos előadásokat tartalmazó, *A neveléstörténet változó arcait* bemutató műnél hasonlóan fontos a teória. Az oktatástörténetet megnevező fogalmak más-más kötődéseket jeleznek, eltérő elméleti megalapozást és módszertant vonnak maguk után, de valamennyi irányzat egyetért az önállóság igényének hangsúlyozásában, ezzel együtt a tudáspolitikai vitákban használható érvrendszerek kidolgozásában, végső soron az oktatástörténet létjogosultságának igazolásában. A többi diszciplínához képest a neveléstudományra fokozottabban jellemző az az önreflektív jelleg, ami jelen esetben is végigvonul a különböző írásokon. A saját tudásterület megszerveződésének mechanizmusai, a tudomány szereplőinek vizsgálata és a tudomány területének leírása kiemelkedő témák az oktatástörténetben: a tudományág napjainkban megfigyelhető marginalizálódása életre hívja saját megújulásának igényét, tematikájában és metodológiájában. A két könyv erre a megújulásra nyújt példát.

A *Pedagógiai historiográfia* az ELTE nemzetközi együttműködésében meghívott neves külföldi oktatástörténészek és -kutatók magyarra fordított írásait tartalmazza, különböző, napjainkban hasznosítható elméleti megközelítéseket bemutatva. Az írások kiválogatásának szempontja az egyetemen folyó munka volt, jelezve a Neveléstudományi Doktori Iskola érdeklődési területeit (pl. antropológia, ikonográfia, hálózat kutatás), mely szempontok az ELTE jelenleg is folyó diskurzusoktatásában szintén fontos szerepet töltenek be. Németh András bevezetőjében bemutatja a kötet szerkesztésének szempontjait, ezt követi Marc Depaepe írása. A belga kutató fontos résztvevője volt a neveléstudomány

természetét illető vitáknak, a kötetben két írásával is szerepel: az első (*Több mint az amnézia ellenszere...*) a *Neveléstudomány online* felületén is megjelent angolul, a második pedig az ELTE PPK-n bemutatott előadás írásos változata a gyarmati oktatás egy jellemző példájáról. Az oktatástörténeti paradigmák áttekintése és a módszertani diverzifikáció szükségessége a legfontosabb momentumok az írásokban, ami felhívja a figyelmet a nyugati modernizáció termékéként felbukkanó edukalizáció, az iskola világának történeti-társadalmi beágyazottságára. Depaepé írásainak kulcsszavai a dekonstrukció és demitologizáció, az iskoláztatásról vallott hétköznapi nézeteink lebontása és újraalkotása. Az ikonográfia–ikonológia metodológiájával foglalkozó német szerzőpáros (Ulrike Mietzner és Ulrike Pilarczyk) egy munkáját már korábban is olvashattuk az *Iskolakultúrában*. Jelen írás a képek mibenlétének és osztályozásának leírása után a fényképek forrásértékét mutatja meg, további lehetséges kutatási irányokat sorol fel, igyekezve rendszerezni azt a bonyolult jelenségvilágot, amit a vizualitás jelent a pedagógiatörténetben – nemcsak a fotók, hanem a festmények esetében is. Az utolsó tanulmány Monika Rehl és Hans Gruber együttműködésének eredménye, mely a hálózat kutatás és -elemzés neveléstudományi hasznosíthatóságát foglalja össze. A szakajtó és a tudomány szereplői egyaránt lehetnek hasonló vizsgálat tárgyai (ahogyan ezt a tanulmány is felveti), a hálózat kutatások így számszerű eredményeket tudnak felmutatni a kapcsolattrendszerek és változásaik tekintetében. A hálózatelemzések a tudás újfajta megközelítését vonják maguk után: ez a tudás kontextus-függő, szociális cserekapcsolatokban konstruálódó, ellentétben a korábbi tudásfelfogások lezárt, kumulatív jellegével.

A neveléstörténet változó arcai egy 2013-as nemzetközi konferencia előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza, három neveléstudományi doktori iskola (ELTE, SZTE, PTE) doktoranduszainak munkásságából szemezgetve. Nóbik Atti-

la bevezetőjében az oktatástörténet-írás normatív, ideológiai függőségeitől való megszabadulását hangsúlyozza, ami a 19. század óta jellemzi a diszciplinát. Az oktatástörténet módszertanának és tematikájának gazdagodása külföldön és hazánkban egyaránt olyan fejlemény, ami különösebb figyelemre tarthat számot. Ezt követően a neveléstörténetnek a tanárképzésben és a doktori iskolákban betöltött szerepét tekinti át a három egyetem részéről Baska Gabriella, Hegedűs Judit, Kéri Katalin, Németh András, Nóbik Attila, Pukánszky Béla és Szabolcs Éva. Valamennyi összefoglaló írás érzékeli a tudományág átalakuló helyzetét, változó súlyát, amire reagálnia kell az új kor neveléstörténetének – a doktori iskolák produktumai ennek az igénynek a jegyében is születtek. Az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógiatörténeti Program képviselőiben három PhD-hallgató szerepel a kötetben. Garai Imre az Eötvös Collegiumot mint a tanári elitképzés színhelyét elemzi. Doktori disszertációjának vezérfonalát bemutatva egy lehetséges példáját adja a tudományos rekrutáció történeti változatainak. Garai írása saját kutatási folyamatára reflektál, számba veszi a felhasznált forráscsoportokat és azok feldolgozási módjait. Szabó Zoltán András az 1924-es középiskolai törvény parlamenti vitájának diskurzuselemzését végezte el – az egzakt eredményeket létrehozó módszer korlátait és lehetőségeit figyelembe véve. A számítógéppel támogatott gráfelméleti megközelítés eredménye egy nagyon érdekes attitűdtérkép lett, ami a hozzászólások és hivatkozások adatbázisán alapul. Pénzes Dávid a tudományos minősítések rendszerének átalakulását vizsgálja 1948 után, eddig nem felfedezett MTA-dokumentumok alapján. A tervezetek és a törvény szövegének különbségei további kutatási lehetőségeket rejthetnek magukban, amennyiben a döntési folyamatok szereplőit is szemügyre vesszük. A PTE Oktatás és Társadalom Doktori Iskolája Méreg Martin és Vörös Katalin írásaival mutatja be az ott folyó munkát. Méreg Martin az autobiográfia műfaját veszi ala-

pul vizsgálataihoz, amit eddig főleg az irodalomtudomány hasznosított. Az írás a szövegszerűséget elemzi annak érdekében, hogy a neveléstörténet-írás általánosabb érvényű tanulságaihoz jusson el. A szerző hipotézise szerint az élettörténet megírása valójában neveléstörténet, a kétfajta szöveg megalkotásának motivációja hasonló – a strukturalista elemzés logikus gondolatmenetet nyújt, viszont fontos lenne összevetni az elemzett önéletrajzot más szövegekkel, hogy a kapott eredményeket alátámaszthassuk vagy módosítsuk. Vörös Katalin a magyar szakoktatás kiépülését általános kontextusban, a modernizáció által nyújtott értelmezési keretben interpretálja – a kérdés minél szélesebb körű tisztázása (nemzetközi kitekintéssel) napjaink oktatáskutatásában is fontos lehet. A kötetet Fizel Natasa tanulmánya zárja, aki az SZTE Neveléstudományi Programjában végzi doktori tanulmányait. Munkája a Karády Viktor és Nagy Péter Tibor kutatásai nyomán meginduló oktatásszociológia irányvonalát követi, és két szegedi felsőoktatási intézmény (Tanárképző Főiskola, Ferenc József Tudományegyetem) áthallgatásait vizsgálja, az 1928 és 1932 közötti statisztikákat hasznosítva. Érdekes vizsgálati kérdés lehetne a hallgatók társadalmi összetétele és az áthallgatásokból nyerhető adatok közötti kapcsolat megtelemzése, ha egyáltalán van ilyen kapcsolat. Az írásokat az oktatástörténet határainak kiszélesítése köti össze, az a tudományok közötti pozíció, ami a szociológiai, irodalomtudományi, vagy közgazdasági vonatkozásokat egyaránt képes hasznosítani a kutatásokban. Nagyon fontos a tudományágunkra jellemző, a tanulmányokat szintén egybefogó önreflektív jelleg jelentkezése a különböző gondolatmenetekben.

A relevancia problémája valamennyi írás háttérében felfedezhető. Az oktatástörténet-írást megindító kutatói kérdéskérdések mindig szembesülnek a jelenben való hasznosíthatóság döntő szempontjával. Két szélsőség figyelhető meg ezzel

kapcsolatban: a múlt tanulmányozásába bezárkózó, antikvárius történelemszemlélet (ld. *Nietzsche*, 1995), ami csak megőrizni képes, de újat mutatni nem; valamint az utilitarista megközelítésé, ami saját érdekében vizsgálja a múltat, hogy ideológiáját, előfeltevéseit alátámassza – ez valójában történetietlen szemlélet az elméletíró Depaepe szerint (ld.: *Több mint az amnézia ellenszere...*). Ugyanez az attitűd visszhangzik azokban az oktatáskutatási írásokban, amelyek figyelmen kívül hagyják saját módszereik, eredményeik történeti kontextusát, és a prezentizmus illúzióját követve zárójelbe teszik a múltat. A fő cél valójában egy harmadik múlt-szemlélet: a kritikai, az állandóan megújuló, saját előfeltevéseit folyamatosan felülvizsgáló kutatói nézőpont, amire jó példákat mutatnak a fentebb bemutatott kötetek írásai.

Irodalomjegyzék

Nietzsche, F. (1995): *A történelem hasznáról és káráról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Nóbik Attila (2013, szerk.): *A neveléstörténet változó arcai. A múlt értékei, a jelen kihívásai és a jövő*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. http://www.eltereader.hu/media/2014/02/Hegedus_READER.pdf

Hegedűs Judit, Németh András és Szabó Zoltán András (2013, szerk.): *Pedagógiai historiográfia. Új elméleti megközelítések, metodológiai eljárások*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Somogyvári Lajos

Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Központ, ügyvivő szakértő

Tab, Rudnay Gyula Középiskola, középiskolai tanár